کە "فرۆید" دەبێتە میوانی "پەشێو".. ڕزگار عومەر

وەکو زۆربەی ڕۆژانی هەفتە بەیانیان زوو یەك دوو کاتژمێر لە پارک کات بەسەر دەبەم. ئەم بەیانیە دوای وەرزش لە گەڵ "بەشدارعوسمان" بۆ حەوانەوەی دوای وەرزش چووین قاوەمان خواردەوە. لەم دانیشتنە بەشدار شیعرێکی مامۆستا "عبدوالڵە پەشێو"ی بۆ خوێندمەوە بۆ نەوی (هەم تەم خۆشدەوێ هەم ئەویش)، کە زۆر کاریگەری لەسەرم دانا، بەشدار ڕۆیشت و من لەو پارکە هەر ئەخولامەوەو بیرم لەدەکردەوە دەتووت من یەکەم جارە گوێم لە شیعری مامۆستا پەشێو بووبێت. کە هاتمەوە هەر لە خەیاڵم بوو ئەو شیعرە هەر لە خەیاڵم بوو، بۆیە پەیوەندیم کردەوە بە بەشدار و دەقەکەی بۆ ناردم، کە وەکو دەقیش هاتە بەرچاوم زانیم من لەبەردەم ئیشێکی گەورەدام ، هەروەها دەنیابووم کە لەبەردەم ڕیسکێکی گەورە دام لە بەکارهێنانی "فرۆید" بۆ تێگەیشتن لە پەشێو! چونکە سیگمۆند فرۆید، باوکی شیکاری دەروونی، حەزێکی قووڵی لە یەکتربینی دەروونناسی و ئەدەب، بەتایبەتی شیعر هەبوو. ئەو پێی وابوو ئەدەب وەك بەرهەمێکی عەقڵی مرۆڤ، پەنجەرەیەکی دەگمەن دەکاتەوە بۆ ناو ئەو پاڵنەر و غەریزە نائاگایانەی کە ڕەفتاری مرۆڤ لە قاڵب دەدەن.

بەچوونەکانی فرۆید سەبارەت بە ڕەنگدانەوەی غەریزەکان لە ئەدەبدا ڕەگ و ڕیشەی لە تیۆرییە فراوانەکانیدا هەیە سەبارەت "بە دەروون" کە تێیدا گریمانە دەکات بەشێکی زۆری ڕەفتاری مرۆڤ لە ژێر کاریگەری ئارەزووە نائاگاکاندایە، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندیان بە خۆشەویستی و سێکس و شەڕانگێزییەوە هەیە.

فرۆید شیعری وەك فۆرمێکی بەهێزی تایبەت لە ئەدەبیات دەبینی کە دەتوانێت ئەم پاڵنەرە نائاگایانە ئاشکرا بکات. زۆرجار لە شیکارییەکانیدا سەرنجی لەسەر ئەوە بوو کە چۆن شاعیران غەریزە سەرەتاییەکانیان دەکەنە چوارچێوەیەکی باڵا بۆ دەربڕینی داهێنەرانە. پرۆسەی بە چوارچێوەکردن وبە باڵاکردنی غەریزەکان لە ئەدەبدا، بە بڕوای فرۆید، میکانیزمێکی بەرگرییە کە تێیدا پاڵنەرەکان یان ئایدیالیزەکردنی "قبوڵنەکراو" لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە دەگۆڕدرێن بۆ کردار یان ڕەفتارو پەسەندکراوەکی کۆمەڵایەتی کە مەقبولیەتی هەبێت وفیلتەرەکانی کلتور ببڕێت، کە زۆرجار لە ئەنجامدا دەستکەوتەکی خودی پرۆسەکە دەبێتە چاکسازیەکی سادە یان گەورە بە هەناسەیەکی زیاتر لە کولتوورە داخراوەکاندا.

شیعر بە زمانە دەوڵەمەندە ڕەمزییەکەی و قووڵایی سۆزدارییەوە، فۆرمێکی گونجاوە ئەگەر پێشمەرجە ئیستاتیکەکان و دەوڵەمەندی زمانەوانییەکەی وەڵامی ئەم پڕۆسە بووبێت.
کاتێک باس لە شاعیرانی پیاو دەکرێت، فرۆید بە تایبەتی گرنگی بەو شتە دەدا کە چۆن بەرھەمەکانیان ڕەنگدانەوەی قووڵترین ئارەزوو و ململانێ “چارەسەر نەکراوەکانیان”، کە زۆرجار ڕەگیان لە ئەزموونە سەرەتاییەکانی خۆشەویستیدا بوو. فرۆید بەناوبانگ بوو کە دەیگوت خۆشەویستی یەکەمی پیاو کە بە شێوەیەکی تایبەت لە سەرەتای منداڵیدا ئەزموون دەکرێت، جێپەنجەیەکی نەسڕاوە لەسەر دەروونی بەجێدەھێڵێت.
ئەم وابەستەییە سەرەتاییە، زۆرجار بە دایک یان کەسایەتییەکی دایک، پەیوەندییە سۆزدارییەکانی داھاتوو و دەربڕینە داھێنەرەکانی لە قاڵب دەدات.
لە چوارچێوەی شیعردا فرۆید پێی وابوو کە شاعیرانی پیاو زۆرجار لە ڕێگەی بەرھەمەکانیانەوە سەردانی ئەم خۆشەویستییە سەرەتاییە دەکەنەوە. شیعرەکانیان دەبێتە ئامرازێک بۆ پرۆسێسکردن و گەڕان و ھەندێکجار ئایدیالیزەکردنی ئەم خۆشەویستییە یەکەمە، کە بە درێژایی ژیانیان وەک کاریگەرییەکی بەھێز، ھەرچەندە زۆرجار نائاگاییە، دەمێنێتەوە.
بۆ نموونە شیکارییەکانی فرۆید بۆ بەرھەمەکانی یۆھان ۋۆڵفگانگ ۋۆن گۆتە، تیشک دەخاتە سەر ئەوەی کە چۆن ئەزموونە سەرەتاییەکانی شاعیر و خۆشەویستییە یەکەمەکانی شاعیر کاریگەرییان لەسەر شیعرەکەی ھەبووە.
تێڕوانینەکانی فرۆید بۆ ڕەنگدانەوەی غەریزەکان لە ئەدەبدا، بەتایبەتی شیعر، جەخت لەسەر ئەو بیرۆکەیە دەکەنەوە کە بەرھەمە داھێنەرەکان تەنھا دەربڕینی ھونەری نین بەڵکو “بەڵگەنامەی دەروونیشن” کە کارەکانی ناوەوەی عەقڵی مرۆق ئاشکرا دەکەن، کە بە ئەزموونە سەرەتاییەکان و ئارەزووە نائاگاکان لە قاڵب دراون.
بۆ شاعیرانی پیاو، کاریگەریی ھەمیشەیی خۆشەویستی یەکەمیان، تەوەری سەرەکییە، کە سەرچاوەیەکی دەوڵەمەندی قووڵایی سۆزداری و ئاڵۆزی لە بەرھەمەکانیاندا دابین دەکات.
لە کۆتاییدا، ڕوانگەی فرۆید سەبارەت بە ڕەنگدانەوەی غەریزەکان لە ئەدەبدا جەخت لەسەر پەیوەندی قووڵی نێوان دەربڕینی داھێنەرانە و عەقڵی نائاگا دەکاتەوە. لە چاویلکەی شیکاری دەروونییەوە، شیعر وەک میدیایەکی بەھێز سەرھەڵدەدات کە غەریزە سەرەتاییەکان و ئەزموونە سۆزدارییە سەرەتاییەکان بەرز دەکەنەوە بۆ ناو دروستکردنی ھونەری، تێڕوانینێکی قووڵ بۆ بارودۆخی مرۆق پێشکەش

دەکەن. بەر لەوەی بچمە ناو شیکردنەوەکە لام گرنگە خوێنەران دەقەکە ببینن و بیخوێنەوە:-

هەم تۆم خۆشدەوێ هەم ئەویش
عەبدوڵڵا پەشێو
کە من تەنیا جارێک بژیم
هەم تۆم خۆشدەوێ، هەم ئەویش
کە من تەنیا جارێک بژیم
نە تیشکی ڕۆژ دەتۆرێنم،
نە تریفەی مانگەشەویش

ئەگەر دوو جار ژیابام
خۆشەویستم هەر تۆ دەبووی لەمەیانا
لەویتردا
ئەوم دەکرد بە تاقانە
بەڵام… چبکەم!
کە من تەنیا جارێک بژیم،
چارەم نییە،
هەم تۆم خۆشدەوێ، هەم ئەویش
هەم تیشکی ڕۆژ دەپەرستم،
هەم تریفەی مانگەشەویش!
لە دیوانی “ڕۆژ نییە لێتان تووڕە نەبم” ١٩٧٩

شیکردنەوەی ئەم شیعرە لە چاویلکەی تیۆرییەکانی سیگمۆند فرۆید سەبارەت بە ڕەنگدانەوەی غەریزەی پیاو لە شیعردا، ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە چۆن ئارەزووی نائاگا و ململانێ ناوخۆییەکان لە دەقە داهێنەرەکاندا دەردەکەون.

شیعرەکە پیاوێک دەخاتەڕوو کە لە نێوان دوو ژندا لەت بووە، کە بە مانگ و خۆر بەراوردیان دەکات. ئەم “دووانەیی و بەراوردکردنە” پێشنیاری ململانێیەکی قووڵی ناوخۆیی شاعیر دەکات، کە ڕەنگدانەوەی چەمکی فرۆیدە بۆ خۆشەویستی یان مەحبوبەی یەکەم.

لەم شیعرەدا دەکرێ ئەو دوو ژنە وەک نوێنەرایەتی لایەنە جیاوازەکانی حەز و غەریزەی شاعیر سەیر بکرێن.

((کە من تەنیا جارێک بژیم/
هەم تۆم خۆشدەوێ/ هەم ئەویش))

فرۆید پێی وابوو کە ئارەزووە چارەسەرنەکراوەکانی پەیوەندییە سەرەتاییەکان زۆرجار لە تەمەنی گەورەییدا سەرهەڵدەدەنەوە،

بەتایبەتی لە چوارچێوەی ڕۆمانسیدا. ڕاگەیاندنی خۆشەویستی شاعیر بۆ هەردوو ژنەکە لە یەک کاتدا ئاماژەیە بە ململانێیەک بۆ ئاشتکردنەوەی ئەو ئارەزووە کێبڕکێکارانە.
ئەم خۆشەویستییە دووانەیە دەتوانرێت وەک دەرکەوتنی پێداویستییە “سۆزدارییە چارەسەرنەکراوەکان” و سەختی کەناڵکردنی ئەم غەریزانە بە پەیوەندییەکی تاک و پەسەندکراوی کۆمەڵایەتی لێکبدرێتەوە.

کە من تەنیا جارێک بژیم/
نە تیشکی ڕۆژ دەتەرێنم/
نە تریفەی مانگەشەویش

وێنەسازیی “ڕووناکی ڕۆژ” و “ڕووناکی مانگ” هێمای ئەو سیفەتە جیاوازانەن کە ئەو دوو ژنە نوێنەرایەتی دەکەن. خۆر، یان ڕووناکی ڕۆژ، دەتوانرێت پەیوەست بکرێت بە هۆشیاری و ڕوونی و ڕەنگە ڕەزامەندی کۆمەڵایەتیش بگرێتەوە، لە کاتێکدا مانگ، یان تیشکی مانگ، پێشنیاری نائاگایی و نهێنی و ئارەزووە شاراوەکان دەکات.
لێرە بە ئاسانی دەتوانین بڵێین: ئەم دێڕە وەک هەوڵی شاعیر بۆ هاوسەنگکردنی پابەندبوونە هۆشیارەکانی لەلایەك، لەگەڵ ئارەزووە نائاگاکانییەتی ، کە ڕەنگدانەوەی گرژییە سروشتییەکەیە لە پڕۆسەی لە چوارچێوە دانان و بە باڵا کردنی غەریزە بۆ فۆرمەکانی پەسەندکراوی کۆمەڵایەتی.

ئەگەر دوو جار ژیابام/
خۆشەویستم هەر تۆ دەبووی لەمەیانا/
لەویتردا
ئەوم دەکرد بە تاقانە/
بەڵام… چبکەم!

ئەم دێڕانە؛ خواستی شاعیر بۆ چارەسەرێکی مەحاڵ ئاشکرا دەکات- هەبوونی دوو ژیان و دوو ژن بۆ تێرکردنی سۆز و خۆشەویستییە دابەشبووەکانی.
تیۆری فرۆید بۆ “بەدیهێنانی ئاوات یان ئارەزوو” لێرەدا دیارە، کە شاعیر گوزارشت لە خواستێکی قووڵ و دەستنەکەوتوو دەکات.
دەروونی شاعیرەکە لە ڕێگەی شیعرەکە بەکارهێنانی “ناوەڕاست” و “تاکە” چارەسەرێکی ئایدیالیزەکراو پێشنیار دەکات کە هەر ژنێک بتوانرێت بەبێ ململانێ بە تەواوی خۆشبوێت، کە لە واقیعدا، بە مەحاڵی دەمێنێتەوە.

کە من تەنیا جارێک بژیم/
چارەم نییە/
هەم تۆم خۆشدەوێ/ هەم ئەویش/
هەم تیشکی ڕۆژ دەپەرستم/

هەم تریفەی مانگەشەویش!/
دێڕەکانی کۆتایی جەخت لەسەر قبوڵکردنی دەست لەکارکێشانەوەی شاعیر بۆ دۆخی خۆی دەکەنەوە. دووبارەبوونەوەی "تەنها یەکجار دەژیم" جەخت لەسەر حەتمییەتی ململانێیەکەی دەکاتەوە، لە کاتێکدا "چارەسەر نییە" سروشتی هەڵنەهاتووی غەریزە دابەشبووەکانی پیشان دەدات.
کردەی پەرستنی "هەردوو تیشکی خۆر" ئاماژەیە بۆ ڕێزگرتنێکی قووڵ بۆ هەردوو ئەوینەکەی، کە ڕەنگدانەوەیە بۆ بێتوانایی شاعیر لە هەڵبژاردن و لیست کردنی کامەیان یەکەمە کامەیان دووەمە، ئەو ئەوینی پاکی دابەشبوو بۆسەر دووبەش ڕێگەی پێنەدا ڕیسکی بە یەکەم کردن و بە دووەم کردنی هیچ لە ئافرەتەکان بکات. ئەم دۆخە تەنیا تایبەت نیی□ بە دوو ئافرەتەکە بەڵکو ئیعتیراف کردنێکی دەروونیشە بۆ لەتبوونی دەروونی شاعیر خۆی، ل□بر□ دەروونی شاعیر بۆ ئەوەی فشار لەم میحنەتە کەم بکاتەوە دێ لە تێکستەکە خۆی دەناسێنێ بە " ئەوانیتر" ، ئەمە ئەو چرکەساتانەیە کە "دانپێدانانێک" دەروونی شاعیرێك لە فۆرمی داهێنانێکی شیعریدا بە ئاڵۆزیی ئارەزووەکانی مرۆڤ دەخرێتە ڕوو کە بە ئاسانی چارەسەر ناکرێ.
لە کۆتاییدا دەتوانین لە چاویلکەی فرۆیدییەوە ئەم شیعرە وەک گەڕانێکی قووڵ لە غەریزە نائاگاکانی شاعیر و ململانێ ناوخۆییەکانی شاعیر سەیر بکرێت.
یەکخستنی خۆر و مانگ، دەربڕینی خۆشەویستی دووانەیی و تامەزرۆیی بۆ چارەسەرێکی دەستنەکەوتوو، هەموویان ڕەنگدانەوەی ئەو بنەما دەروونییە قووڵانەن کە فرۆید پێیوابوو ڕەفتاری مرۆڤ و دەربڕینی داهێنەرانەیان لە قاڵب داوە.
شیعرەکە وەک وێنایەکی زیندوو دەبینرێت کە چۆن غەریزە و ئارەزووە چارەسەرنەکراوەکانی پیاوان لە شیعردا دەنگێک د□د□ن□وە، تابلۆیەکی دەوڵەمەندی قووڵایی سۆزداری و دەروونی پێشکەش بکەن، عەبدوال□□ پ□شێو لەم تێکستەدا شاعیر نیی□، بەڵکو نیگارکێشەیەکی ڕاستگۆ و پڕ لە جوانییە.